

Gustaf Vasa kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Gustaf Vasa kyrka

Gustav Vasa församling, Domkyrkokontraktet, Stockholms stift
kv Syrenen 1, Karlbergsvägen 5, Vasastaden, Stockholms kommun och län, Uppland

Gustaf Vasa kyrka började byggas 1901 och invigdes den 10 juni 1906. Arkitekt var August (Agi) Lindegren (1858–1927) som var slottsarkitekt vid Drottningholm. Han har ritat ytterligare en kyrka, nämligen Ny kyrka i Värmland som stod klar 1889. Till hans övriga produktion hör Biologiska museet på Djurgården, bankpalats vid Gustaf Adolfs torg, bostadshus på Sibyllegatan i Stockholm samt inre dekorer av bl a Uppsala domkyrka, Gustaf Adolfskyrkan, Adolf Fredriks, S:t Johannes, S:t Jacobs och Katarina kyrkor i Stockholm. Lindegren har även restaurerat Västerås domkyrka och Mariakyrkan i Sigtuna.

Gustaf Vasa kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Vid 1880-talets slut växte invånarantalet snabbt i Adolf Fredriks församling. En ny kyrka behövdes, framför allt i Vasastaden där det ännu inte fanns någon. Församlingen fick en kyrkotomt 1896, kvarteret Syrenen i Vasastaden, i utbyte mot de delar staden avstyckade från Adolf Fredriks kyrkogård för att bredda Sveavägen. Redan kring mitten av 1800-talet hade diskussioner om delning av innerstadens församlingar förts. Det kom att dröja till 1906 innan en tredelning av Adolf Fredriks församling genomfördes. Ur moderförsamlingen bildades Gustav Vasa och S:t Matteus församlingar. I

den sistnämnda församlingen låg sedan 1903 Matteuskapellet.

Kvarteret Syrenen ligger mellan två esplanader, Karlbergsvägen och Odengatan, vilket krävde en monumental byggnad. Två arkitekter hade tidigare lagt fram förslag till en kyrkobyggnad och många diskussioner förts i församlingen när Agi Lindegren fick uppdraget 1901. Kyrkoherden Elis Daniel Heüman, som aktivt drev kyrkobyggnadsfrågan, ifrågasatte Lindegrens förslag. Heüman prioriterade en kyrkobyggnads praktiska funktioner såsom rymlighet, akustik och dessutom ett lågt pris. Enligt kyrkoherden satte Lindegren det estetiska uttrycket i första rummet. De två byggnadsförslag Heüman förespråkade hade till stor del uppfyllt den tyska kyrkobyggnadsrörelsens ideal där Ordets och Sakramentens lika värde markerades.

Lindegrens förslag till kyrka, som till sist antogs, hade till skillnad från Heümans evangeliska ideal en romersk-katolsk kyrkas former som förebild. Kyrkorådets beslut påverkades av det stöd Lindegrens förslag fått vid ett särskilt möte där intresserade församlingsbor deltog. Innan kyrkan började byggas omarbetades ritningarna ännu en gång. Lindegren rättade sig efter de krav Överintendentsämbetet ställde, vilket bl a innebar att hela volymen minskades, portalerna blev mer dominerande och **pilastrarna** högre i fasaden.

Kyrkorådets sakkunniga arkitekter ansåg, då de granskade Lindegrens slutgiltiga ritningar,

att platsens förutsättningar gjorde valet av planform, en **centralkyrka**, naturligt. Stadens krav på att lämna förgårdar framför kyrkan talade också för denna form enligt de sakkunniga. Lindgrens förebild för Gustaf Vasa kyrka anses vara Filippo Juvaras klosterkyrka La Superga utanför Turin i Italien. Arkitekten hade gjort studieresor i Europa och Italien och var också bekant med de äldre kyrkor i Stockholm, som t ex Adolf Fredriks kyrka, som även de haft La Superga som förebild. I Lindgrens tidiga förslag fanns förutom kupolen även klocktorn lika de La Superga har.

På grund av besvärliga grundförhållanden kom Gustaf Vasa kyrkas grundkonstruktion att bli mycket djup och källaren fick stora utrymmen med bl a ett begravningskapell. Delar av källaren byggdes om och 1924 invigdes det första **kolumbariet**. Ritningarna var gjorda av kyrkvärden och ingenjören Gustaf Sällström och arkitekten Gustaf Lindgren (1863–1930) och rymde då cirka 1 100 nischer. I dag, efter utvidgningar av kolumbariet åtskilliga gånger, finns här cirka 7 500 nischer med plats för närmare 35 000 urnor. Det är Sveriges största **kolumbarium**.

BESKRIVNING

Omgivningen

Gustaf Vasa kyrka ligger vid den öppna platsbildningen Odenplan i stadsdelen Vasastaden i Stockholms innerstad. Esplanaderna norr och söder om kyrkan, Karlbergsvägen och Odengatan, möts i torgets östra ände och ger platsen en triangulär form. Esplanaderna, med förebild från kontinentens storstäder, var en del i den stadsplan som fastställdes 1879. Planen stakade ut de stora bostadskvarter i ett strikt rutnät som

ligger kring kyrkan. Utmed hela Karlbergsvägen låg planterade förgårdar framför husen. Bebyggelsen söder om Karlbergsvägen började uppföras på 1880- och 90-talen, norr där om är de flesta husen byggda under 1900-talets första decennium. Det femvånga huset intill kyrkan, i hörnet Västmannagatan – Karlbergsvägen, stod färdigt 1909 och är ritat av arkitekterna Hagström & Ekman. Huset byggdes av Gustaf Vasa församling och rymmer fortfarande dess församlingslokaler.

Kyrkomiljön

Kyrkotomten utgörs av hela kvarteret Syrenen. Den ligger mellan Karlbergsvägen i norr, Odengatan i söder, Västmannagatan i väster och Upplandsgatan i öster. Kyrkotomten höjer sig över gatunivån med en granitsockel och omgärdas av ett järnstaket. Kring kyrkan planterades lindar och häckar 1907. Träden växte sig så stora att ett flertal höggs ned på 1930-talet. Numera är marken delvis gräsbevuxen och några storvuxna och flera mindre lövträd växer runt kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan har en plan i form av ett **grekiskt kors** med kvadrater i de yttre vinklarna. I den västra korsarmen ryms **koret**. Korsmitten kröns av en hög kupol. Huvudfasaden med huvudingången vänder sig åt öster och Odenplan. I söder och norr finns också entréer till kyrkorummet. Under kyrkan finns ett kapell och ett stort **kolumbarium** med ingång från kyrkans västfasad. Hela grunden är gjuten medan stommen är av tegel. Kupolen och taken har stålkonstruktioner.

Exteriör

Agi Lindegrens önskan var att kyrkans fasader skulle kläs med natursten, vilket inte realiserades av ekonomiska skäl. Fasaderna putsades istället och har nu en varm vit ton. Endast portaler, kapitäl, kolonn- och pelarbaser samt fönstrens **solbänkar** kom att tillverkas i kalksten och savonnièresandsten medan de större listerna göts i cement. Sockeln är av granit.

De fyra korsarmarna avslutas med gavelpartier burna av **pilastrar** utom mot öster där den bärs av kolonner. Här består portalen av halvkolonner som bär upp arkitektoniska element, skulpturer och en relief, allt av savonnièressten efter modell av bildhuggaren Alfred Ohlson. Portalerna i norr och söder har enklare utformning och kröns av **kartuscher** med inskriptioner.

I väster leder en port ned till ett kapell och **kolumbariet**. Alla portar är av ek. Fönstren in till kyrkorummet är rundbågiga med patinerat antikglas. Över dessa sitter mindre fönster i form av liggande ovaler. I västfasaden finns åtta rektangulära fönster i tre våningar. Kupolen vilar på en hög trumma med kopplade kolonner med rundbågiga fönster emellan. I den kopparklädda kupolen finns större och mindre rundfönster. Kupolen kröns av en tvåvårig **lanternin** med ett kors på toppen. De kvadratiska hörnbyggnaderna täcks av **karnissvängda** tälttak krönte av låga **lanterniner**. Korsarmarnas **sadel-tak** är liksom de övriga takfallen klädda med kopparplåt.

Interiör

Kyrkorummet nås från tre av de fyra korsarmarna, i norr, söder och genom huvudingången i öster. Över varje ingång finns en läktare, på den östra står orgeln. I den västra korsarmen rymms

koret. Kupolen över korsmitten bärs upp av fyra mycket kraftiga murpelare. Rummen i vinklarna mellan korsarmarna benämns numera Lukas-, Matteus-, Markus- och Johanneskapellet och har fått olika funktioner.

De tre **vapenhusen** har kalkstensgolv, putsade och målade väggar varav det östra **vapenhusets** väggar är uppdelade av **pilastrar** och nischer. Grågrönt målade pardörrar med fyllningar och glasad övre del leder in till kyrkorummet.

Väggarna i kyrkorummet är marmorerade i gult med **pilastrar** som är marmorerade i ljusgrått liksom de fyra murpelarna. Över **pilastrarna** löper en kraftigt profilerad list runt hela kyrkorummet. Ovanför listen är väggarna vita. På väggarna i korsarmarna följer ett listverk det **tunnvälvda** takets form och bryts högst upp av **kartuscher**. Liknande **kartuscher**, men med änglaskulpturer, finns bl a högst upp i korsmittens **gördelbågar**. Kupolen, **tunnvalven** och de välvda **kapelltaken** är dekormålade **al fresco** med bibliska motiv av konstnären Vicke Andrén (1856–

Kyrkorummet från orgelläktaren mot koret.

Kyrkorummets kupol.

1930). Kupolen vilar på en hög trumma med åtta rundbågiga och spröjsade fönster. Mellan fönstren står kopplade kolonner. En **lanternin** med fönster öppnar sig över kupolens hjässa. Golvet i kyrkorummet är belagt med vit- och grönrutig marmor. I gångarna mot korsmitten ligger röda textilmattor. I en del av korsmitten ligger brädgolv målat i rutor likt marmorgolvet. Bänkkvarteren har lackade brädgolv. I de fyra kapellen finns golv med textilmattor respektive trälaminat.

Mot murpelaren i sydväst är predikstolen placerad, ritad av Agi Lindegren. Både trappa och korg är gjorda av rödbrun, polerad marmor, trappträcket är av förgyllt smidesjärn. Korgen har vit marmordekor i relief. Det flacka ljudtaket är av mörkbitsat trä. Dopfunten mot murpelaren i nordväst är gjord av vit marmor och skulpterad i form av två små änglar med en dopskål emellan sig. Konstnär var Sigrig Blomberg. Mot samma murpelare står en kororgel från 1992 tillverkad av Grönlunds Orgelbyggeri i

Kyrkorummet mot läktaren i norr.

Gammelstad med 14 stämmor. Fasaden av trä är målad i lilarosa med fält marmorerade i grått och snidad dekor i gult.

Kyrkbänkarna av trä i öppna kvarter är ritade av Lindegren och målade i grågrönt. Kring den öst-västliga mittgången är bänkarna vända mot **koret** och i korsarmarna mot korsmitten. De bakre bänkraderna i de norra och södra korsarmarna är borttagna och utrymmet används numera till förvaring. I korsmitten är bänkkvarteren närmast **koret** borttagna och har ersatts med lösa stolar. Armaturnerna i Gustaf Vasa kyrka utgörs av elektrifierade takkronor och lampetter av mässing. På de fyra murpelarna sitter stora ljushållare med rik dekor i mässing.

En bred trappa i vit marmor leder från korsmitten till **koret**, även det med vitt marmorgolv. Altaruppsatsen av trä är marmorerad och delvis förgylld och har skulpturer av gips. Den är tillverkad 1725–31 av Buchardt Precht (1651–1738), sin tids mest framstående bildhuggare i Sverige. Han hade Ignatiusaltaret i

Altaruppsatsens mittparti. Stuckrelief © ALFRED OHLSON/
BUS 2008

Chiesa del Gesù i Rom som förbild, komponerat av Andrea Pozzo och med skulpturer av flera andra konstnärer. Prechts verk stod ursprungligen i Uppsala domkyrka men flyttades därifrån vid en renovering 1885–93. År 1905 köptes den för Gustaf Vasa kyrkas räkning. Uppsatsen står på en hög bas där en friskulpturgrupp med Kristus på korset står i centrum. Som bakgrund finns en relief i stuck med Jerusalem som motiv, utförd av Alfred Ohlson. På 1700-talet fanns här en oljemålning med liknande motiv. Skulpturerna och reliefen flankeras av förgylld dekor och **kannelerade** kolonner med förgyllda **kapitäler**. Dessa bär uppsatsens övre del med ett **entablement**, fristående änglar och moln i relief. Allt

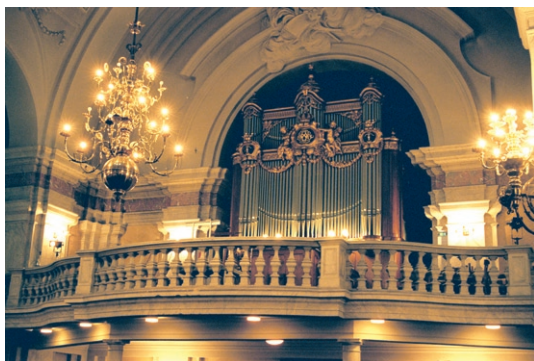
kröns av en duva mot förgylld bakgrund och en strålkran, som anpassats till kyrkans takhöjd. På var sida om uppsatsen står fristående skulpturgrupper på höga **postament** med förgylld dekor. De symboliserar Tron och Nya testamentet. Samtida med altaruppsatsen är altaret av trä, marmorerat med snidad och förgylld dekor samt **altarringen** med **balusterdockor** av trä, båda av Precht. På var sida, något bakom altaruppsatsen, står sekundära skärmar med sågat mönster i form av liksidiga kors.

Det s k Matteuskapellet i nordost används som ”barnhörna” med tyglängder hängande från taket i regnbågens färger likt ett tälttak. Mot korsarmen i söder står skärmar klädda med växter i textil. Bänkarna är borttagna, liksom i de tre andra kapellen. I Johanneskapellet i nordväst står ett altare byggt av skivmaterial målat i gult, en **ambo** i samma material målad i grårosa samt lösa stolar. Lukaskapellet i sydväst har ett altare av vit marmor och knäfall av ek. Markuskapellet i sydost används för kaffeservering och är möblerat med bord och stolar. Skärmar står uppställda mot omkringliggande kyrkorum.

Läktarna har lätt svängda barriärer av trä med marmorerade **balusterdockor**. Orgelläktaren i öster har linoleumgolv medan de andra två har brädgolv och målade bänkar. Orgelverket är tillverkat av Åkerman & Lund i Sundbyberg 1906. Det har utökats och omdisponerats ett flertal gånger och har nu 76 stämmor. Fasaden är ritad av Agi Lindegren men om- och tillbyggs efter ritningar av G Lindgren 1914.

Övriga inventarier

Framför altaruppsatsen står ett par höga kandelabrar av mässing med rik dekor där foten består av tre **sfinxer** sittande på lejonassar. De är till-

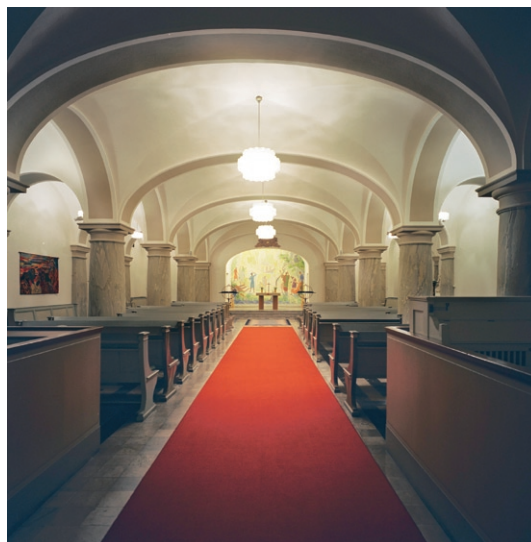

Orgelläktaren.

verkade av Gusums bruk efter modell av Sigrid Blomberg och kröntes från början av en glaskupa. Bland kyrkans silver återfinns nattvardssilver från C G Hallberg i Stockholm från 1906 och 260 stycken särkalkar av silver inköpta vid olika tillfällen med början 1939. Antependier, mässhakar och andra textilier till altare och predikstol tillverkades till kyrkans invigning 1906, flertalet av Licium och har en mycket hög konstnärlig och hantverksmässig kvalitet. Kyrkans tre klockor är gjutna av K G Bergholtz i Stockholm 1905.

Övriga församlingslokaler

Under kyrkan, med ingång från väster, leder två branta trappor ned till den s k Lillkyrkan, vilken byggdes som gravkapell samtidigt med kyrkan. Rummet är treskeppigt och orienterat i östvästlig riktning med kor i öster. Golvet är belagt med svart och vit marmor och väggarna putsade och vitmålade. Sex relativt låga kolonner, marmorerade i grågrönt, bär upp de flacka kryssvalven som täcker rummet. Bänkarna är målade i grått förutom gavlarna som är marmorerade i brungrått. Takarmatureerna som hänger i de treskeppen är sammansatta av små glaskupor. Ko-

Den s k Lillkyrkan belägen under kyrkorummet.

ret nås via två trappsteg som sträcker sig i hela korets bredd. Korgolvet är belagt med grå marmor. Den rakt avslutade korväggen har en freskmålning av Olle Hjortzberg från år 1951. Dessförinnan var koret större med en absidformad avslutning och kolonner som bar upp det välvda taket. Altaret är gjort av omålade ek. Mot rummets södra vägg står en skulpturgrupp av marmor tillverkad 1906, Kristus och de bedrövade, av Edvard Brambeck. Denna stod före 1950 i koret.

Kolumbariet ligger norr och söder om Lillkyrkan i två nivåer och nås via flera dörrar i trapphuset utanför kapellet. I ett par av rummen finns öppningar med smidesräcken runt ned till den nedre våningen. Golven i den ursprungliga södra delen är mönsterlagda i vit och grön marmor. I de andra delarna finns golv av kalksten. Väggarna är putsade och vitmålade. Urnischernas täckplattor är av mattslipad carraramarmor med förgyllda inskriptioner. I ett par rum, tillkomna på senare tid, har nischerna

Kolumbariet.

täckplattor av lackerad mässing. I den sydöstra delen finns ett litet kapell med marmoraltare. I flera av rummen finns konstverk av ansedda svenska konstnärer såsom Carl Milles, Einar Forseth och Sven X:et Erixon.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Gustaf Vasa kyrkas exteriör har ett kraftfullt formspråk som motsvarar den monumentala placering byggnaden har i stadsrummet. Invändigt har kyrkorummet en stor rumsvolym tack vare en vid korsmitt, relativt korta korsarmar och en hög och ljus kupol. Altaruppsatsen med sitt rika formspråk dominerar hela kyrkorummet. Den är, enligt Sveriges kyrkor, ”den svens-

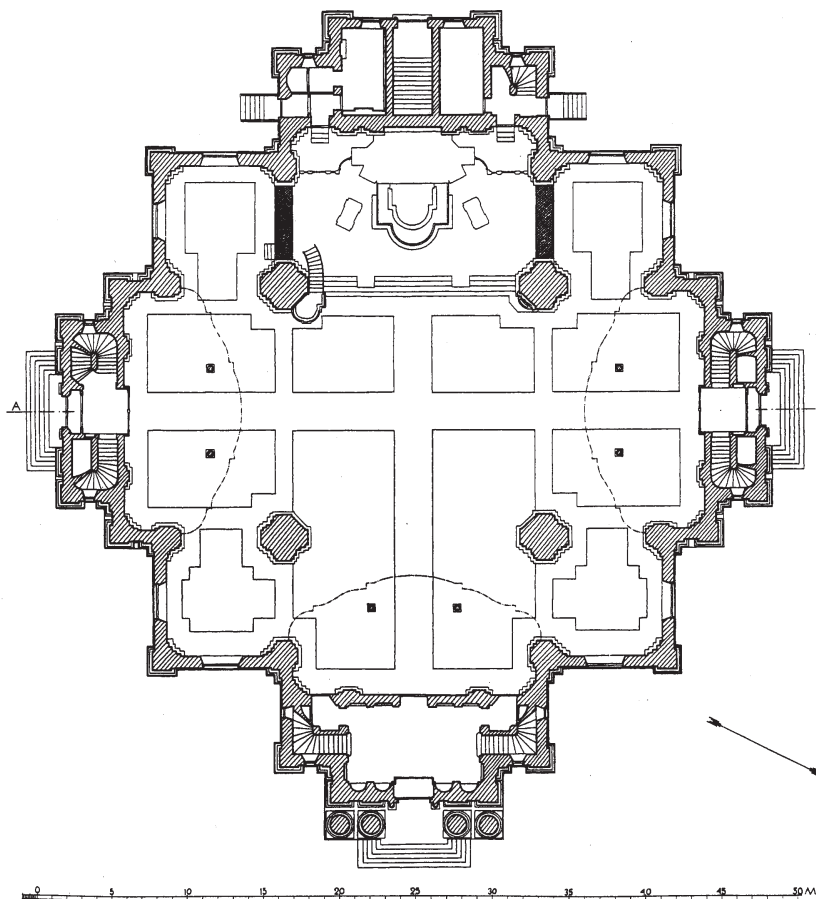
ka kyrkliga dekorationskonstens största verk” utfört av sin tids mest skickliga bildhuggare, Buchardt Precht. Trots att altaruppsatsen inte från början var planerad att placeras i kyrkan fungerar samspelet med övrig utsmyckning i form av gipsreliefer på väggar och i valv. Takmålningarna av Vicke André har också en stor betydelse för rummets karaktär med sina klara färger och tydliga teckning. Den ljusa färgsättningen i rummet och de många stora fönstren, inte minst i kupolen, ger kyrkorummet en relativt lätt karaktär trots arkitekturens kraftfulla formspråk.

Inredningen i de nordöstra och sydöstra kapellen, med de mångfärgade textilierna i taket, kafémöblerna och skärmarna, bryter mot kyrkans övriga inventarier och fasta inredning i gedigna material och genomarbetad formgivning. De ursprungliga materialen och den konstnärliga gestaltningen bidrar starkt till att ge kyrkan dess högtidliga prägel. Kolumbariet är unikt i Sverige genom sin storlek och innehåller konstverk av framstående svenska konstnärer. Det har en viktig roll i svenskt begravningskick.

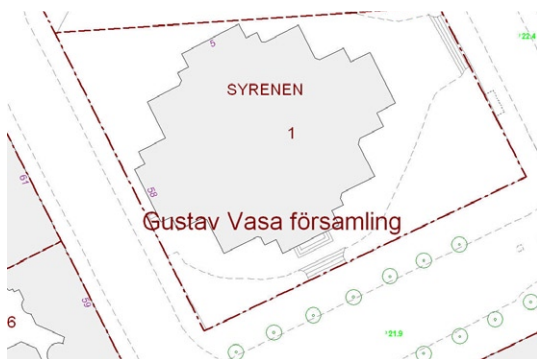
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkans viktiga roll i stadsbilden
- kyrkorummets stora volym
- altaruppsatsens omistliga roll i svensk konsthistoria
- takmålningarnas tidstypiska karaktär
- kolumbariets roll i svensk begravningshistoria.

ORIENTERINGSPLAN

Uppmätt av R Andersson 1935, kompletterad 1941. Ur Hedlund, S, Gustav Vasa kyrka, Sveriges kyrkor, band V, häfte 2, Stockholm 1943.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1901–06	Gustaf Vasa kyrka uppförs.	Hedlund 1943
1914–15	Kyrkan repareras. Orgelverket byggs om och utvidgas av E A Setterquist & son i Örebro. Orgelfasaden byggs om- och till. Arkitekt G Lindgren.	dito
1923	Kolumbarium inrättas och invigs 1924. Arkitekt G Lindgren.	ATA
1927	Kolumbariet utvidgas på förslag av ingenjör Sällström.	Hedlund 1943
1930	Kolumbariet utvidgas efter ritning av ingenjör Sällström.	Hedlund 1943 ATA
1933	Fönsterglasen byts till patinerat antikglas. Arkitekt Knut Nordenskjöld.	Hedlund 1943
1937	Kolumbariet utvidgas. Arkitekt R Berghagen.	dito
1938	Skärmar placeras på båda sidor av altaret. Arkitekt Knut Nordenskjöld.	ATA
1939	Taken läggs om respektive lagas med kopparplåt. Fasaderna putsas och natursten lagas. Förgyllningsarbeten utförs. Arkitekt Einar Lundberg.	Hedlund 1943 ATA
1945–46	Kolumbariet utvidgas. Arkitekt Robert Berghagen. Utvidgningar sker även under 1950-, 60- och 70-talen.	Uppgift från församlingen
1951	Kapellet under kyrkan byggs om. Det absidformade koret med pelare och mönsterlagt marmorgolv förminskas med en rak fondvägg i ko ret med målning av Olle Hjortzberg m m. Skulpturgruppen vid altaret flyttas till södra skeppet. Arkitekt Olle Hjortzberg.	ATA
1958	Tidigare skyddsrum byggs om till kolumbarium .	dito
1963–66	Sakristiorna slås ihop genom att införliva utrymmet mellan dem, d v s en del av trapphuset ned till kolumbariet . Nytt tunnvalv till kolumbariets nedgång slås. Hiss till kolumbariet tillkommer. Bänkarna tas bort och ersätts av lösa stolar i de blivande hörnkapellen. Ny dopfont (som numera finns vid Räcksta begravningsplats). Ny armatur under läktarnas framkant. Hela interiören rengörs och målas likt tidigare utseende. Valvmålningarna rengörs av konservator. Arkitekt David Dahl.	ATA Uppgift från församlingen
1976	Altaruppsatsen utsätts för skadegörelse och återställs av konservator Sven Dalén.	dito

År	Händelse	Källa
1988	Främre bänkkvarteren tas bort och ersätts av lösa stolar. Trägolvet målas i rutor. De tre bakre bänkraderna borttages för förvaringsutrymmen. Arkitekt Hilding Lögdberg.	ATA Uppgift från församlingen
1990-talet	Markuskapellet inreds med bord och stolar och skärmar. Matteuskapellet ändras från dopkapell till barnkapell.	Muntlig uppgift från församlingen
1990–91	Fasadrenovering, kupolens kopparplåt byts ut och fönstren renoveras.	ATA Uppgift från församlingen
1992	Kororgel från Grönlunds Orgelbyggeri AB. I Lukaskapellet installeras nytt altare och ambo .	Nilsson 2001, Muntlig uppgift från församlingen
1998–99	Trälaminatgolv läggs i sydöstra och nordvästra kapellen.	Muntlig uppgift från församlingen

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet
Muntliga uppgifter från församlingen.

Andersson, H O och Bedoire, F, *Stockholms byggnader*, Arlöv 1988

Hedlund, S, *Gustav Vasa kyrka*, Sveriges kyrkor, band V, häfte 2, Stockholm 1943

Johansson, B-I, *I tidens stil*. Arkitekten Agi Lindgrens liv och verk, Västerås 1997

Kåring, G, *Bygga församlingen ur krisen*, Stockholm 1984

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001